

Rasimus Miia

Sosiaalisen kompetenssin tukemisen merkitys sosiaalisen syrjäytymisen ehkäisyssä

Kasvatuspsykologian kandidaatintyö

KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA

Kasvatustieteiden koulutus

2021

Oulun yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

Sosiaalisen kompetenssin tukemisen merkitys sosiaalisen syrjäytymisen ehkäisyssä

Rasimus Miia

Kandidaatin työ, 30 sivua, lähteet 45

Huhtikuu 2021

Tarkastelen kandidaatintutkielmassani sosiaalisen kompetenssin tukemisen merkitystä sosiaalisen syrjäytymisen ehkäisyssä. Työn tavoitteena on ensin avata sosiaaliseen kompetenssiin ja sosiaaliseen syrjäytymiseen liittyvät käsitteet. Tämän jälkeen tutkielmassa pyritään selvittämään, miten sosiaalisen kompetenssin tukemisella voidaan vaikuttaa sosiaaliseen syrjäytymiseen ehkäisevästi ja vaikuttaa tällä tavoin yksilön elämäntilanteeseen positiivisesti. Tutkielma on toteutettu narratiivisena kirjallisuuskatsauksena. Lähteinä on käytetty niin suomenkielisiä kuin englanninkielisiäkin artikkeleita, kirjallisuutta ja tutkimusraportteja.

Sosiaalisen kompetenssin rakentuminen alkaa jo varhaisessa ikävaiheessa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Sen alakäsitteitä ovat muun muassa sosiaaliset taidot, sosiokognitiiviset taidot ja sosioemotionaaliset taidot. Sosiaalinen kompetenssi mahdollistaa yksilön oikeanlaisen toiminnan valinnan sosiaalisissa kanssakäymisissä ja vaikuttaa esimerkiksi kaveri- ja ystävyysuhteiden luomiseen. Toveriryhmiin kuulumisen ja ympäristön hyväksyntä vaikuttavat positiivisesti yksilön minäkuvaan, itsetuntoon ja psyykkiseen hyvinvointiin.

Sosiaalinen syrjäytyminen on yksi syrjäytymiskäsitteen osa-alue, johon liittyy yhteiskunnan sosiaalisista yhteisöistä ulos joutuminen ja joka voi pahimmillaan ajaa koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle. Sosiaalisen syrjäytymisen ilmiöitä ovat esimerkiksi aggressiivisuus, rikollisuus ja päihteiden käyttö, jotka vaikuttavat yhteiskuntaan kuormittavasti.

Varhainen sosiaalisen kompetenssin ongelmiin puuttuminen on osoittautunut merkitykselliseksi tavaksi ennaltaehkäistä sosiaalista syrjäytymistä. Mikäli yksilön antisosiaaliseen käytökseen onnistutaan puuttumaan tarpeeksi ajoissa, voi yksilö onnistua rakentamaan sosiaalisten taitojen avulla elämään merkityksellisiä sosiaalisia suhteita ja edistää näin ollen myös koulutuksessa ja työelämässä pysymistä.

Avainsanat: Sosiaalinen kompetenssi, sosiaaliset taidot, sosioemotionaaliset taidot, sosiokognitiiviset taidot, sosiaalinen syrjäytyminen

Sisällysluettelo

1. Johdanto	4
2. Sosiaalinen kompetenssi	7
2.1 Sosiaalisen kompetenssin määritelmä	7
2.2 Sosiaalisen kompetenssin rakentuminen	8
2.3 Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot	12
2.4 Sosiokognitiiviset taidot	13
2.5 Sosioemotionaaliset taidot	14
3. Syrjäytyminen	16
3.1 Syrjäytymisen määritelmä	16
3.2 Sosiaalinen syrjäytyminen	16
3.3 Sosiaalinen kompetenssi ja nuorten sosiaalinen syrjäytyminen	18
3.4 Interventiot sosiaalisen syrjäytymisen ehkäisyssä.....	20
4. Tulosten tarkastelua ja pohdintaa	23
Lähdeluettelo	26

1 Johdanto

Nyky-yhteiskunnassa muiden ihmisten kanssa toimeen tuleminen on tärkeää, eikä siltä voi välttyä missään elämänkaaren vaiheessa. Mikäli yksilön sosiaalinen kyvykkyys ei ole kehittynyt tai hän omaa vain vähän toimintamalleja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa toimimiseen, voi yhteistyö muiden ihmisten kanssa hankaloitua ja altistaa pahimmillaan sosiaalisen yhteisön ja yhteiskunnan ulkopuolelle ajautumiselle.

Sosiaalista kompetenssia kuvataan kykynä mukautua sosiaaliseen ympäristöön ja toimia onnistuneella tavalla suhteessa muihin toimijoihin (Irving, 2010, s. 1623). Salmivalli (2005, s. 72, 87) kuvailee niin ikään sosiaalisen kompetenssin mahdollistavan sopeutumista ja toimimista sosiaalisessa vuorovaikutuksessa omien tavoitteiden kautta. Hän liittää tähän erityisesti tilanteen tulkitsemisen, tunteiden säätelykyvyn, toiminnan seurauksien ennustamisen ja oikeanlaisen toiminnan valitsemisen tilanteeseen sopivaksi.

Sosiaalinen kompetenssi on yläkäsite, jonka yksi osa-alue on sosiaaliset taidot. Sosiaalinen kompetenssi alkaa kehittyä Mäkelän ja Sajaniemen (2013) mukaan jo heti syntymän jälkeen. Lapsen aivot ovat plastisia, eli muovautuvia, ja kehittyvät turvallisten tai välinpitämättömien ihmisten ympärillä. Ympäristön toiminnasta saatavat myönteiset tunnetilat kehittävät lapsen selviytymis- ja oppimiskykyä sekä tunteiden hallintaa (Mäkelä & Sajaniemi, 2013). Lapsi tulee tietoiseksi sosiaalisesta ympäristöstä jo toisen ikävuoden aikana, jolloin lapsen sosiaaliset taidot alkavat rakentumaan leikin ja tarinoinnin välityksellä (Munter, 1995, s. 81).

Syrjäytyminen ilmiönä käsittää Myrskylän (2012, s. 2–3) mukaan laajan monitasoisen psyykkisaineellisen ongelmakokonaisuuden, johon kuuluvat esimerkiksi henkinen putoaminen yhteiskunnan normien ulkopuolelle, päihteiden käyttö ja rikollisuus. Scott, Knapp, Henderson ja Maughan (2001) esittävät, että lapsuusiässä havaittu antisosiaalinen käyttäytyminen, kuten esimerkiksi tottelemattomuus, aggressiivinen käytös ja rikollisuus ennustaa tutkimusten mukaan suurta taloudellista kuluja yhteiskunnan näkökulmasta. Heidän mukaansa häiriöt käytöksessä on yhdistetty sosiaalisiin ja kasvatuksellisiin puutteisiin.

Veivo ja Vilppola (1998) kuvaavat Minna Heikkilän Suomessa tekemää tutkimusalustusta, jonka aiheena on *“Sosiaalisten sidosten merkitys nuorten syrjäytymisessä”*. Siinä kuvaillaan nuorten syrjäytymisen nykyaikana olevan seurausta sosiaalisten sidosten puuttumisesta tai katkeamisesta. Alustuksen mukaan sosiaalisten yhteyksien puuttuminen voi aiheuttaa

katkoksen integroitumisprosessiin ja näin viedä nuoren yhteiskunnan ulkopuolelle. Sosiaalisia yhteyksiä ovat esimerkiksi perhe, sukulaiset, ystävät, harrastukset, koulu ja nuorten alakulttuurit. Heikkilän mukaan yhteiskuntaan integroituminen vaatii nuorelta kattavia sosiaalisia yhteyksiä ja sidoksia (Veivo & Vilppola, 1998, s. 52).

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) teettämän tutkimuksen mukaan vuonna 2010 syrjäytyneitä 15–29 –vuotiaita nuoria oli Suomessa likimain 51300, joka käsittää 5 % kyseisen ikäryhmän henkilöistä. Tarkkaa lukua on kuitenkin vaikea saada, sillä tutkimukseen saatu luku on kerätty työttömistä työnhakijoista ja opiskelun ulkopuolisista nuorista. Kuitenkin tutkimuksen arvio on, että syrjäytyneitä tai pahassa syrjäytymisvaarassa olevia nuoria on enemmän (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2018). Vaikka syrjäytyminen ei Myrskylän (2012, s. 5) analyysin mukaan ole kasvanut vuosien 1987–2010 välillä, vaikuttaa syrjäytyminen silti yhteiskuntatasolla merkittävästi pienenevien ikäluokkien vuoksi.

Tämän kandidaatintutkielman aiheeksi valikoitui *“Sosiaalisen kompetenssin tukemisen merkitys sosiaalisen syrjäytymisen ehkäisyssä”*. Tutkielma toteutettiin narratiivisena kirjallisuuskatsauksena, jonka tavoitteena on luoda yleiskatsaus valitsemaani aiheeseen liittyvästä kirjallisuudesta. Tavoitteena on selvittää, minkälaista tutkimusta ja tutkimustulosta aiheesta jo löytyy. Tutkimuskysymyksillä pyritään jäsentämään sosiaalisen kompetenssin ja sosiaalisen syrjäytymisen käsitteitä ja ilmiöitä. Koska syrjäytyminen itsessään on laaja käsite, keskittyy tutkielma pelkästään sen yhteen osa-alueeseen - sosiaaliseen syrjäytymiseen.

Tutkielman pyrkimyksenä on löytää aiheeseen liittyvien tutkimusten ja aineistojen kautta vastaukset seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- Mitä on sosiaalinen kompetenssi?
- Mitä tarkoittaa sosiaalinen syrjäytyminen?
- Miten lasten ja nuorten sosiaalista kompetenssia tukemalla voidaan vaikuttaa ehkäisevästi sosiaaliseen syrjäytymiseen?

Kysymykset muodostuivat tutkielman tavoitteiden kautta. Ensimmäinen kysymys kattaa sosiaalisen kompetenssin määritelmän ja käsitteiden avauksen. Toinen tutkimuskysymys tarkastelee sosiaalisen syrjäytymisen käsitettä ja syy-seuraus-suhdetta. Kolmannella kysymyksellä halutaan selvittää näiden kahden käsitteiden merkityksellisyys toisiinsa nähden ja tarkastella miten sosiaalisen kompetenssin tukitoimet voisivat vaikuttaa syrjäytymiseen ilmiönä ehkäisevästi. Toisin sanoen viimeisellä tutkimuskysymyksellä halutaan selvittää,

miten sosiaalista kompetenssia voidaan tukea sillä tavalla, että sen avulla voitaisiin vähentää lasten ja nuorten syrjäytymisen riskiä. Tutkielmasta on rajattu pois kehityshäiriöt tai poikkeamat, jotka voivat heikentää sosiaalisten taitojen oppimista ja kehittymistä.

Kirjallisuuskatsaus on laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimusmenetelmä. Tällaisessa tutkimuksessa halutaan eritoten ymmärtää tutkimuskohdetta ja aihetta aiempien tutkimusten pohjalta (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2009, s. 166). Salminen (2011) esittää Baumeisterin ja Learyn (1997) teosta lähteenä käyttäen, että kirjallisuuskatsauksen tavoitteena on uuden tiedon ja teorian rakentaminen sekä jo olemassa olevan tiedon kehittäminen. Hän myös kuvaa, että tällaisen tutkielman tekemistä eivät rajoita tiukat säännöt, vaan aineistot voivat olla laajoja, jotta aihealuetta voi avata laajasti. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus jaetaan kahteen luokkaan: narratiiviseen ja integroivaan katsaukseen. Narratiivinen katsaus mahdollistaa laajan kuvan antamisen tutkittavasta ilmiöstä (Salminen, 2011, s. 3, 6–7).

Narratiivinen kirjallisuuskatsaus pyrkii Salmisen (2011) mukaan helppolukaiseen lopputulokseen. Narratiivisen kirjallisuuskatsauksen lähdeaineistoa ei ole tarkasteltu systemaattisen seulan kautta, jolloin tutkielman tuloksen ei tarvitse olla mahdollisimman analyttistä. Kuitenkin tutkimustapana tämä auttaa kokoamaan ajantasaista tietoa aiheesta. Kirjallisuuskatsauksen lähteiksi käyvät Salmisen mukaan tieteellinen kirjallisuus, tutkimukset, lehdet ja muu ammattikirjallisuus. Näiden lisäksi on mahdollista käyttää erilaisia julkaisuja ministeriöiltä, sekä raporteja kansainvälisiltä tahoilta, kuten Euroopan unionilta ja YK:lta (Salminen 2011, s. 7, 31).

2 Sosiaalinen kompetenssi

2.1 Sosiaalisen kompetenssin määritelmä

Sosiaalisen kompetenssin synonyymeina käytetään useita erilaisia käsitteitä, kuten sosiaaliset taidot, sosiaalinen pätevyys ja sosiaalinen pääoma. Sosiaalinen kompetenssi tarkoittaa Salmivallin (2005, s. 71) mukaan yksilön kykyä toteuttaa ja säädellä omaa toimintaa sosiaalisissa tilanteissa siten, että hän saavuttaa toiminnallaan erilaiset sosiaaliset tavoitteensa myönteisellä vuorovaikutuksella. Poikkeus (1995) taas kuvaa sosiaalista kompetenssia rakenteena, jossa on useita erilaisia ulottuvuuksia. Näihin sisältyvät sosiaalisten taitojen lisäksi sosiokognitiiviset taidot, negatiiviseen käyttäytymiseen puuttuminen, positiiviset toverisuhteet, minäkuva, motivaatio ja odotukset. Näitä kaikkia tarkastelemalla saadaan kuva yksilön sosiaalisesta kompetenssista. Poikkeus ilmaisee sosiaalisen kompetenssin sisältävän myös sosiaaliset tavoitteet, joita ovat esimerkiksi ystävyyssuhteiden rakentaminen ja ylläpitäminen (Poikkeus, 1995, s. 126–127).

Sosiaalinen kompetenssi nähdään yksilön ikätasoon sopivana taitona pysyä rauhallisena ja toimia luovasti sosiaalisessa ympäristössään (Oprinas & Horne, 2006, s. 108). Sosiaalinen kompetenssi kattaa kyvyn mukautua sosiaaliseen ympäristöön ja toimia muiden kanssa. Se rakentuu Irvingin (2010, s. 1623–1624) näkemyksen mukaan käytöstavoista, emotionaalisisista prosesseista, sosiaalisesta tietoudesta, omista arvoista ja kognitiivisista kyvyistä. Hän painottaa, että sosiaalisen kompetenssin havaitseminen lapsessa on tärkeää, sillä sellaisella lapsella, jolla on hyvä sosiaalinen kompetenssi, on myös psyykinen hyvinvointi vahvempi verrattuna sellaiseen lapseen, jolla sosiaalinen kompetenssi ei ole niin kehittynyttä.

Laine (2005) tarkastelee sosiaalista kompetenssia prososiaalisen ja epäsosiaalisen käyttäytymisen kautta. Prososiaalinen käyttäytyminen tarkoittaa parasta mahdollista sosiaalista käyttäytymistä, kun taas esimerkiksi aggressio ja sen mukainen negatiivinen toiminta vastaavat epäsosiaalista käyttäytymistä. Erilaiset normit ja säädökset kuitenkin vaihtelevat eri kulttuureissa ja näin ollen myös yhteisön odotukset ja hyväksynnät voivat olla erilaisia (Laine, 2005, s. 118). Sosiaalinen kompetenssi onkin aikaan ja kulttuurin sidonnainen käsite (Keltikangas-Järvinen, 2010, s. 20).

Salmivallin (2005, s. 89–90) mukaan sosiaalisen informaation prosessointia lasten ja nuorten osalta tutkitaan yleisesti esittämällä kysymyksiä kuvitteellisista sosiaalisista tilanteista haastattelun tai kyselylomakkeen muodossa. Hän nostaa myös esille, että joissain tapauksissa

voidaan tutkimuksessa käyttää lapsen tai nuoren itse kokemaansa sosiaalista tilannetta. Sosiaalista kognitiota sen sijaan on tutkittu Korkiakankaan (1995) mukaan henkilöhavainnoilla sosiaalipsykologian ja kehityspsykologian parissa. Näissä tutkimuksissa tutkimuskysymyksiä on ollut, miten yksilö havaitsee toisten ihmisten luonnetta, miten yksilö ymmärtää piirrekäsitteiden suhteita ja miten yksilö selittää arkiajattelussa omaa ja toisten käyttäytymistä ja siihen johtaneita syitä. Piirrekäsityksien käyttöä toiminnan ennakoimisessa on pidetty tärkeänä sosiokognitiivisena taitona.

Sosiaalista kompetenssia on mitattu erilaisin monitahoarvioinnein, joissa teetetään kysely yksilön ympärillä oleville henkilöille, kuten esimerkiksi opettajille, vanhemmille, vertaisille ja yksilölle itselleen. Esimerkiksi Yang ja kumppanit (2019) ovat tehneet Kiinassa poikittaistutkimuksen, jossa on selvitetty 6–16 –vuotiaiden oppilaiden emotionaalisia ja käytöksellisiä ongelmia, sosiaalista kompetenssia ja riskitekijöitä. Mittarina käytettiin CBCL-mittaria (Child Behaviour Checklist), jossa havainnoidaan kyselyllä käytöksellisiä ongelmia, emotionaalisia haasteita ja lapsen sosiaalista kompetenssia. Sosiaalista kompetenssia mittaava osa-alue sisältää kysymyksiä aktiivisuuden, sosiaalisuuden ja oppimisen kykyihin liittyen (Yang ym. 2019). Toisessa tutkimuksessa (Palacios, Moreno & Román, 2013) tutkittiin sosiaalista kompetenssia kansainvälisesti adoptoiduilla ja laitokseen sijoitetuilla lapsilla. Tutkimuksessa mitattiin sosiaalista kompetenssia Greshamin ja Elliotin vuonna 1990 kehittämää SSRS-mittaria (Social Skills Rating System) ja Goodmanin vuonna 1997 luomaa SDQ-mittaria (Strenght and Difficulties Questionnaire) käyttäen. SSRS-mittarissa kysely toteutetaan yksilön vanhemmille ja opettajille, joille on omat kysymyksensä. SSRS mittaa kolmea asiaa: sosiaalisia taitoja, käytöksen ongelmia ja akateemista kompetenssia. Akateemisen kompetenssin kysymykset ovat sisällytetty ainoastaan opettajan kyselyyn. SDQ sen sijaan sisältää vanhemmille ja opettajille 25 kysymystä, joiden avulla tarkastellaan lapsen käytöksellisiä vahvuuksia ja haasteita jakamalla toiminta prososiaaliseen ja antisosiaaliseen käytökseen (Palacios, Moreno & Román, 2013).

2.2 Sosiaalisen kompetenssin rakentuminen

Lasten sosiaalisia valmiuksia on tutkittu Yalen yliopistossa J. Kiley Hamlinin työryhmän toimesta (2007). Tutkimuksessa kolmikuiset vauvat näkevät äitinsä sylissä istuessaan eläinkäsinuken, joka auttaa toista nostamaan pudonneen pallon ja toisen, joka pitää pallon itse. Tämän seurauksena vauvat katsoivat pidempään eläinkäsinukkea, joka oli avulias. Saman

tapahduman toistuessa mekaanisilla nukeilla, samankaltaista reaktiota ei syntynyt. Kuusikuisilla on tehty samanlainen testi, mutta niissä lapset ovat voineet ottaa käsiinsä jommankumman nukeista. Ainoastaan silloin, mikäli kyseessä on ollut eloisia eläinkäsinukkeja, tai silmillä varustettuja puuleluja, lapset valitsivat mieluiten avuliaan nukken. Tämän tutkimuksen seurauksena on todettu, että ihminen on alusta alkaen prososiaalinen eläin (Hamlin, Wynn & Bloom, 2007).

Sosiaalisia taitoja ja perimää onkin tutkittu erityisesti kaksostutkimusten ja perhetutkimusten kautta. Ebstein, Israel, Chew, Zhong ja Knafo (2010) esittelevät katsauksessaan perimän vaikutusta ihmisen sosiaaliseen käyttäytymiseen aiheesta tehtyjen tutkimusten kautta. Artikkelissa kerrotaan erityisesti kaksostutkimusten tuottaneen tuloksia siitä, että geenit vaikuttavat omalta osaltaan yksilön kykyyn havainnoida ja käsittää sosiaalisia suhteita. Kaksostutkimuksissa kaksosten toimintaa on seurattu saman perheen sisäisesti, jolloin mahdolliset eroavaisuudet on havaittu samaa geeniperimää omaavien kaksosten välillä. Artikkelissa viitataan (s. 835) varhaisiin Rushtonin (1984) kaksostutkimuksiin, jotka ovat osoittaneet, että perimällä on tärkeä merkitys yksilön prososiaalisessa toiminnassa. Wüsin ja kollegoiden (2004) tutkimuksen mukaan geenit vaikuttavat yksilön ominaisuuteen sietää ja käsitellä sosiaalista stressiä (viitattu lähteessä Ebstein ym. 2010, s. 835).

Tikkanen ja kumppanit (2019) tutkivat Suomessa perimän ja sukupuolen vaikutusta sosiaalisiin haasteisiin nuoruusiässä olevilla nuorilla. Tutkimuksessa tarkasteltiin adoptoituja nuoria, jotka eivät ole kasvaneet biologisten vanhempiansa kanssa. Tällä menetelmällä varmistettiin, että geneettinen periytyminen tulee biologiselta vanhemmalta, mutta ympäristön vaikutukset tulevat adoptioperheestä. Tarkasteluryhmiä oli kaksi: korkean riskin ryhmä ja matalan riskin ryhmä. Korkean riskin ryhmä koostui nuorista, joiden biologisilla äideillä oli diagnosoitu skitsofrenian kirjoon liittyvä sairaus. Matalan riskin ryhmä sen sijaan koostui nuorista, joiden biologisilla äideillä ei ole todettu vastavia sairauksia tai muita psykiatrisia sairauksia. Tutkimuksessa käytettiin seitsemänosioista UCLA SAS –mittaustapaa (UCLA Social Attainment Survey), jonka osa-alueet arvioivat yksilön vertaissuhteita, romanttisia suhteita, sosiaalisiin aktiviteetteihin osallistumista ja järjestäytymistä nuoruusiän aikana. Mittaus toteutettiin semi-strukturoiduilla haastatteluilla, jotka nauhoitettiin myöhempää luokittelua varten. Haastattelujen osa-alueet pisteytettiin ja loppupistemäärä kertoi, minkälaiset sosiaaliset toiminnot yksilöllä oli. Tuloksena korkean riskin ryhmä sai selkeästi huonommat tulokset sosiaalisista toiminnoista kaikilla osa-alueilla verrattuna matalan riskin ryhmään. Tämä tulos toistui sukupuolesta riippumatta. Sukupuolten välisiä tuloksia vertailtiin myös, ja korkean

riskin ryhmän miehet suoriutuivat huomattavasti huonommin romanttisista suhteista ja aktiviteetteihin osallistumisesta. Matalan riskin ryhmästä ei löytynyt merkittäviä eroja sukupuolten väliltä. Tutkimuksen myötä saatujen tulosten perusteella todettiin, että perimällä on vaikutusta sosiaalisten suhteiden luomiseen ja ylläpitoon, sosiaalisiin aktiviteetteihin osallistumiseen ja järjestäytymiseen. On myös mahdollista, että sosiaaliset haasteet korkean riskin ryhmässä voivat ennakoita skitsofrenian kirjoon liittyviä sairauksia myöhemmällä iällä (Tikkanen ym. 2019).

Liisa Keltikangas-Järvisen (2006) artikkelissa todetaan, että yksilön geneettinen rakenne määrittää, miten yksilö havaitsee ympäristönsä. Hänen mukaansa ihmisen geenien määrittelemä herkkyys ympäristön vuorovaikutuksille määrittää, kokeeko yksilö ympäristön vahingolliseksi, hyödylliseksi vai neutraaliksi. Tuulikki Kärkkäinen (2004, s. 29) käsittelee niin ikään väitöskirjassaan muun muassa sosiaalisen perimän käsitettä ja määrittelee sitä erityisesti elämänhallinnan voimavarojen siirtymiseksi sukupolvelta toiselle. Näitä voimavaroja ovat hänen mukaansa esimerkiksi sosiaaliset voimavarat ja elämässä selviytymistä auttavat osatekijät. Perhe välittää lapselle sosiaalista pääomaa sosiaalisten taitojen, sosiaalisten normien ja erilaisten sosiaalisten suhteiden muodossa. (Emt.)

Suomen Mielenterveysseura (2007) on toimittanut katsauksen, jonka tarkoituksena oli löytää olemassa olevan tutkimustiedon kautta interventioita sosiaalisen perimän negatiivisiin ketjuihin liittyen. Kyseisessä julkaisussa käsitellään kiintymyssuhdeteoriaa (s. 15–16), jossa sosiaalinen perimä nähdään resurssina, jota ihminen käy läpi koko elämänsä ajan. Perimä sijoittuu julkaisun tiedon mukaan aina tiettyyn elämänoloon, jossa lapsi rakentaa itselleen turvallista paikkaa yhteiskunnassa turvallisen aikuisen kanssa. Julkaisussa todetaan, että sosiaaliseen perimään liittyvät erilaiset ilmiöt, kuten rikollisuus, väkivaltaisuus ja huonosuosisuus. Näiden ominaisuuksien jatkumista voidaan kuitenkin estää erilaisten interventioiden avulla, kuten terapialla ja kiintymyssuhdeteoriaan pohjautuvilla interventioilla (Suomen Mielenterveysseura, 2007, s. 121).

Sosiaalinen kompetenssi määritellään Laineen (2005, s. 125) teoksessa koko elämänkaaren mittaisena prosessina, johon vaikuttavat merkittävästi yksilön ympäristö ja yhteiskunta. Tärkeimpänä pidetään hänen mukaansa vanhempien antamaa turvaa ja kiintymyssuhdetta, joka luo perusedellytyksen lapsen ja nuoren hyvälle sosiaaliselle kehitykselle. Tätä tukee myös Salmivalli (2005), jonka mukaan sosiaalistumisprosessin kehitykseen katsotaan olevan merkittävänä tekijöinä niin lapsen huoltaja kuin vertaissuhteetkin. Tutkijoilla on tästä hänen

mukaansa kuitenkin eriäviä mielipiteitä. Osa uskoo, että merkittävimpänä vaikuttajana toimii pelkästään vanhemmat tai huoltaja, kun taas toiset uskovat pelkästään vertaissuhteilla olevan painoarvoa sosiaalistumisprosessissa. Joka tapauksessa samaa mieltä ollaan siitä, että prosessiin vaikuttavat myös geneettiset tekijät, temperamentti ja vuorovaikutuskokemukset (Salmivalli, 2005, s. 21).

Munter (1995) kirjoittaa lapsen sosiaalisen toiminnan suhteessa muihin kehittyvän leikin ja tarinoiden kautta. Hänen mukaansa lapsen oma tarinointi vahvistaa lapsen kokemusta toimijana ja tuottaa ymmärrystä siitä, että koetut asiat ovat merkityksellisiä. Leikin avulla lapsi pääsee kokeilemaan ympäristössä havaittujen ihmisten rooleja ja näin selkeyttää minätunnetta suhteessa muihin. Leikki vaatii varhaisessa minäkehityksessä lapsen ja vanhemman keskinäistä kommunikaatiota ja yhteistä kiinnostusta kohteesta. Munter viittaa aiempiin tutkimuksiin (s. 83), joissa on osoitettu, että jo ennen kolmea ikävuotta lapsella on mahdollisuus vertaissuhteiden vuorovaikutukseen, joissa syntyy konflikteja ja niiden ratkaisemista (Munter, 1995, s. 82–83).

Laine (2005) kuvaa teoksessaan sosiaalisen kompetenssin kehitystä vauvaiästä nuoruusikään. Hänen mukaansa lapsi osoittaa jo vauvaiässä sosiaalisuutta hakemalla katsetta hoitajalta tai vanhemmalta, sekä kommunikoimalla ilmein ja ääntelyin. Leikki-ikässä lapsi pyrkii kommunikoimaan perheen arjessa ja kykenee esimerkiksi reagoimaan toverin toimintaan, sekä auttamaan tätä. Laine huomauttaa, että jos leikki-ikäisellä lapsella on ongelmia sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, tämä huomataan haluttomuutena osallistua leikkiin. Keskilapsuudessa lapsen ympäristöön liittyy koulu ja sen myötä tulevat uudet vertaissuhteet ja vertaisten hyväksynnän tarve. Tällöin muotoutuu yleensä myös status, jolloin ryhmästä erottuvat suositut ja epäsuositut yksilöt. Aggressiivinen käytös yleensä ennustaa epäsuosiota, kun taas ystävällisyys ja avuliaisuus edesauttavat suosioon pääsemistä. Varhaisnuoruudessa ystävyysuhteiden merkitys kasvaa ja ystäville uskoudutaan enemmän kuin keskilapsuudessa. Varhaisnuoruudessa yksilölle alkaa muodostua kyky abstraktiin ajatteluun, itsereflektointiin, tunnereaktioihin ja oman perspektiivin ottamiseen. Näin ollen esimerkiksi toiminnan seuraus ymmärretään paremmin. Nuoruusiässä yksilöllä on valmiudet tarkastella omaa ja muiden sosiaalista käyttäytymistä ja toverihyväksynnän tarve korostuu. Laine nostaa esille myös, että nuorten keskuudessa syntyy tyypillisesti erilaisia poikkeavia ryhmiä, jotka toimivat epäsosiaalisesti ja aggressiivisesti, jolloin ryhmän tuki korostaa vielä entisestään tällaisia piirteitä yksilössä (Laine, 2005, s. 126–128).

Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa on tärkeää, että vuorovaikutuksessa olevat osapuolet ovat sosiaalisten taitojen osalta samalla tasolla (Saaranen-Kauppinen, 2014, s. 57). Tätä tukee myös Poikkeus (1998, s. 122), jonka teoksessa kuvataan ikätoverien ja ystävyys-suhteiden tärkeyttä sosiaalisten taitojen kehityksessä. Ikätovereiden kanssa vuorovaikuttaminen toteutuu hänen mukaansa yleisemmin vastavuoroisuutena ja tapahtuu samalla kehitystasolla. Sen sijaan ystävien kanssa lapsi Poikkeuksen mukaan neuvottelee enemmän ja toiminta on läheisempää, joka on vuorovaikutuksen osalta keskeistä sen suhteen, mitä tulee lapsuuden egosentrismin väistymiseen.

2.3 Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot

Sosiaalisuus on Keltikangas-Järvisen (2010) mukaan synnynnäinen temperamenttipiirre, joka määrittää miten tärkeitä emotionaaliset kiintymyssuhteet ovat yksilölle ja miten kovasti yksilö haluaa toteuttaa sellaista toimintaa, mikä tuottaa muiden yhteisön jäsenien tyytyväisyyttä yksilöä kohtaan. Sosiaalisuus temperamenttipiirteenä ei hänen näkemyksensä mukaan suoraan tuota sosiaalisia taitoja, mutta hyvin sosiaalinen henkilö harjoittelee sosiaalisia tilanteita ja toisaalta nauttii hyväksytyksi tulemisesta, mikä edesauttaa sosiaalisten normien ja hyväksyttävien toimintamallien rakentumista. Sen sijaan vain heikosti sosiaalinen henkilö ei arvota sitä, miten paljon muut pitävät hänestä. Tämä ei myöskään tarkoita suoraan sitä, että matalasti sosiaalinen henkilö ei olisi sosiaalisilta taidoiltaan kyvykäs, mutta hän ei välttämättä käytä niitä saavuttaakseen sosiaalista hyväksyttävyyttä (Keltikangas-Järvinen, 2010, s. 53).

Mäkelä ja Sajaniemi (2013) kuvaavat, että vertaissuhteiden avulla lapsi pääsee harjoittelemaan auttamisen, jakamisen ja yhteistyössä toimimisen taitoja. Sosiaaliset taidot kehittyvät heidän mukaansa kokemuksien kautta ja leikki opettaa miten toisten kanssa ylipäänsä ollaan ja toimitaan. Laine (2005, s. 115–116) kuvaa sosiaaliseen käyttäytymiseen olennaisina ohjaavina tekijöinä olevan vallitsevat sosiaaliset normit, muiden toiminta sekä tilanteiden havaitseminen ja tulkinta. Sosiaaliset taidot ovat hänen mukaansa opittuja, vaikka temperamentti tuottaa oman osuuden sosiaalisessa käyttäytymisessä. Sosiaalisilla taidoilla tarkoitetaan Laineen mukaan yleisesti ottaen käyttäytymistä, joka johtaa positiivisiin seurauksiin. Sosiaaliin taitoihin sisältyvät Poikkeuksen (1995, s. 126) mukaan muun muassa selkeä kommunikaatio, empaattisuus ja tunteiden selkeä ilmaisu. Salmivallin (2005, s. 79) mukaan sosiaaliseen vuorovaikutukseen itsessään vaikuttavat hyvin paljon henkilön persoonallisuus ja konteksti.

Sosiaaliset taidot ovat kulttuuriin ja aikakauteen sidonnaisia Keltikangas-Järvisen (2010, s. 20, 22) näkemyksen mukaan. Nykyaikakaudella tärkeinä pidetään hänen mukaansa muun muassa kykyä käyttäytyä luontevasti ja keskustella erilaisten ihmisten seurassa, sekä kykyä luoda sosiaalisia verkostoja. Näin ollen sosiaalisesti taitavalla henkilöllä on paljon erilaisia toimintamalleja, joista hän valitsee sopivimman toimintamallin tilanteesta riippuen. Salmivallin teoksessa (2005, s. 79) kuvaillaan, että sosiaalisesti taitava käyttäytyminen voi olla “sanallista tai sanatonta toimintaa, joka on tehokasta ja tilanteeseen sopivaa, johon toiset reagoivat myönteisesti.”

Lapsen heikko perhetausta voi vaikuttaa heikentävästi sosiaalisten taitojen kehitykseen ja sosiaaliseen statukseen. Esimerkiksi Joseph D. Wolfe (2016) käsittelee artikkelissaan vanhemman alkoholiongelmien vaikutusta lapsuuden ihmissuhteisiin ja henkiseen hyvinvointiin. Hän esittää, että alkoholistivanhempien lapsilla on yleensä negatiivinen tyyli ollessaan vuorovaikutuksessa luokkakavereiden kanssa, ja heillä on myös taipumus eristäytyä naapurustosta muita vertaisiaan enemmän.

Aggressiivinen toiminta sen sijaan tulkitaan Keltikangas-Järvisen (2010) mukaan psykologiassa häiriönä ja esimerkiksi sosiaalisten taitojen puuttumisena. Se voidaan hänen mukaansa nähdä sosiaalisen kehityksen häiriönä, mutta toisaalta aggressiivisella toiminnalla on yleensä tehokas piirre saada yksilön tavoite toteutettua. Vaikka tämä ei olisikaan sosiaalisten normien mukaista toimintaa, voi aggressiivisen toiminnan seuraus osoittaa lapselle toimintansa kannattavuutta ja kannustaa näin ollen toiminnan jatkamiseen. Tämä on joissain konteksteissa nähty myös sosiaalisesti taidokkaaksi toiminnaksi (Keltikangas-Järvinen, 2010, s. 65–66, 72).

2.4 Sosiokognitiiviset taidot

Sosiokognitiiviset taidot auttavat jäsentämään vuorovaikutuksesta saatua tietoa skeemojen avulla ja näin prosessoimaan tapahtumia omien aiempien kokemusten kautta (Laine, 2005, s. 114). Sosiaalisen tiedon osalta käsittelyn vaiheet on kuvattu Pakaslahti-Rekolan (1998, s. 4) teoksessa viidellä vaiheella: tilanteeseen orientoituminen, tilannetulkinta, tavoitteen asettelu, vaihtoehtoisten toimintastrategioiden muodostaminen tai muistelu ja toiminnan valitseminen. Yksilö pystyy näin ollen valitsemaan tilanteeseen sopivia toimintamalleja sosiokognitiivisten taitojensa avulla. Näihin taitoihin kuuluu yllä olevien vaiheiden lisäksi Poikkeuksen (1995, s. 127) mukaan kyky havainnoida toisten tunteita ja ajatuksia sekä kyky ennakoida, mitä seurauksia omalla käyttäytymisellä tulisi olemaan. Sosiokognitiivisia taitoja kuvataan

Salmivallin (2005) teoksessa kykynä tehdä kontekstiin liittyviä oikeita päätelmiä, havaintoja ja tulkintoja sosiaalisissa tilanteissa. Hänen mukaansa taitavimmat lapset ja nuoret tulkitsevat tunteita, aikomuksia ja ajatuksia, joiden pohjalta he ennakoivat ja arvioivat omien toimintatapojensa seurauksia. Mikäli sosiokongitiivinen kehitys on heikompaa, tällaisilla lapsilla on taipumus tehdä vastaavissa tilanteissa virhearvioita (Salmivalli, 2005, s. 87).

Sosiaalinen kognitio sisältää käsityksen itsestä sekä ympäristössä vallitsevista säännöistä ja moraalisisista periaatteista (Korkiakangas, 1995, s. 188). Bandura (1997b, s. 13–14) kuvaa sosiaalista kognitiota kolmiosaisella vastavuoroisella determinismillä. Sen mukaan kaikki sen kolme osaa vaikuttavat toisiinsa: käyttäytyminen, ulkoinen ympäristö ja yksilön kognitiiviset, sekä sisäiset tapahtumat. Nämä kaikki kolme osaa ovat aktiivisessa suhteessa toisiinsa. Hänen mukaansa yksilön ajatukset ja uskomukset itsestä vaikuttavat pitkälti yksilön käyttäytymiseen.

2.5 Sosioemotionaaliset taidot

On tärkeää ja sosiaaliselle kompetenssille olennaista, että yksilö osaa hallita ja käsitellä omia emotionaalisia tunteita sekä asettua toisen ihmisen asemaan (Laine, 2005, s. 114). Tunnetaidot ovat tärkeä osa sosioemotionaalisia taitoja ja Poikkeus (2011, s. 87) listaakin tunnetaidoiksi muun muassa omien ja muiden tunteiden ymmärtämisen ja tunnistamisen. Yleistä emotionaalisuutta ja kykyä säädellä emootioita pidetään Salmivallin (2005, s. 111) mukaan sosiaalisen pätevyyden merkkeinä. Sitä vastoin kuitenkin liiallista emootioiden hallintaa pidetään hänen mukaansa huonona ominaisuutena. Puhutaan itsesäätelytaidoista, jotka ovat tärkeä ominaisuus lapselle, jotta lapsella on mahdollista lykätä välittömän tyydytyksen saamista ja esimerkiksi noudattaa annettuja ohjeita aikuisilta (Aro, 2014, s. 265).

Lähteissä mainitaan myös käsite sosioemotionaalinen kompetenssi. Se on Lappalaisen, Houtulaisen, Kuorelahden ja Thunebergin (2008, s. 113) käsityksen mukaan tärkeä lapsuuden ja nuoruuden kehitystehtävä. Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa emootiot ovat aina läsnä, jolloin sosioemotionaalinen kompetenssi on vaikuttavana tekijänä yksilön vuorovaikutustilanteista suoriutumiseen (McCabe & Altamura, 2011, s. 515).

Sosiaaliseen ja emotionaaliseen kehitykseen sisältyvät Määtän ja kollegoiden (2017) mukaan esimerkiksi lapsen ja nuoren temperamentti ja tiedon prosessointikyky, eli se, miten impulsiivinen yksilö on. Tässä suurena vaikuttajana ovat ympäristötekijät, jolloin esimerkiksi kasvattajan kasvatustapa ja oppimismahdollisuudet tuottavat eroavaisuuksia. Hyvä sosioemotionaalinen kehitys auttaa lapsen henkisen ja fyysisen terveyden kehityksessä ja

ehkäisee käyttäytymisen haasteita tulevaisuudessa. Mikäli lapsi ei osaa nimetä tunteita, ei hän useinkaan osaa valita sopivaa tunteiden säätelyn keinoa (Määttä ym., 2017, s. 7).

Ystävyysuhteet ovat Poikkeuksen (1998, s. 123) mukaan erityisen tärkeitä tunnistaa, sillä ystävyys tuottaa ryhmään kuulumisen tunteen lisäksi sitoutumista ja kiintymystä. Poikkeus käyttää aiemmin tehtyä tutkimusta (s. 123) kuvaillessaan, että esikouluikäiset lapset, joilla on aiemmin ollut kokemusta vastavuoroisesta ystävydestä, pääsevät paremmin leikkiryhmiin mukaan.

3 Syrjäytyminen

3.1 Syrjäytymisen määritelmä

Syrjäytyminen on Levosen (1994, s. 6–7) mukaan universaali käsite, jonka taustalla ovat niukat hyvinvointiresurssit ja yksilöiden erot yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Syrjäytyminen on hänen mukaansa käynnissä oleva prosessi tai prosessin jälkeinen tila, joka voi olla yksilöstä riippumatonta tai riippuvaa. Raunio (2006, s. 9) sen sijaan määrittelee syrjäytymistä yksilöä ja yhteiskuntaa yhdistävien siteiden vajeudeksi.

Nuoren syrjäytyminen alkaa Veivon ja Vilppolan (1998) mukaan, kun nuori ei omaksu valtakulttuuria. Se tarkoittaa, että nuori syrjäytyy valtakulttuurin mukaisesta elämänmuodosta ja normi- ja arvojärjestelmistä. Syrjäytyminen merkitsee yksilön ja yhteisön ristiriitaa, joka muodostuu sisäisten ja ulkoisten elämänhallintaan liittyvien tekijöiden kautta. Ulkoiseen elämänhallintaan sisältyy nuoren perhetausta ja sen merkitys, koulusta suoriutuminen, työmarkkinoille sijoittuminen ja ongelmien kasaantuminen. Sisäiseen elämänhallintaan taas kuuluu muun muassa itsetunto, joka pahimmassa tapauksessa johtaa epäonnistumisiin (Veivo & Vilppola 1998, s. 49).

3.2 Sosiaalinen syrjäytyminen

Sosiaalista syrjäytymistä pidetään Galabuzin (2016, s. 390) mukaan sekä prosessina että prosessin tuloksena. Siinä yksilö jää yhteiskunnan sosiaalisista ja kulttuurillisista toiminnoista ulkopuolelle. Sosiaalisesta syrjäytymisestä puhuttaessa puhutaan yleensä myös sen vastakohtista, eli sosiaalisesta osallisuudesta ja sosiaalisesta integraatiosta (Raunio, 2006, s. 10). Maailman terveysjärjestö WHO (2010) kuvailee sosiaalista syrjäytymistä dynaamisena ja moniulotteisena prosessina, jossa neljä osa-aluetta ovat yhteydessä toisiinsa: taloudellinen, poliittinen, sosiaalinen ja kulttuurinen tilanne. Sosiaaliset sidokset vaikuttavat Veivon ja Vilppolan (1998, s. 52) mukaan siihen, miten nuori integroituu yhteiskuntaan. Työ, koulutus, perhe ja kaverit liittyvät kaikki sosiaalisiin sidoksiin. Sosiaalisilla suhteilla on heidän mukaansa vaikutusta esimerkiksi siihen, millaiseen asemaan nuori loppujen lopuksi päätyy työelämässä.

Lontoolainen Sosiaalisen Syrjäytymisen Yksikkö (*Social Exclusion Unit*) on julkaissut vuonna 2001 katsauksen sosiaalisen syrjäytymisen ehkäisemisestä. Julkaisussa painotetaan, että

sosiaalisen syrjäytymisen riski koskee yleensä sellaisia nuoria, joiden perhetausta on sosioekonomisesti tai muulla tapaa heikko, jotka jättävät koulun kesken tai jotka edustavat etnistä vähemmistöä (Social Exclusion Unit, 2001, s. 11). Sosiaalista syrjäytymistä on tutkittu yleisesti yhdessä köyhyyden kanssa ja Ruth Levitas (2006) kritisoikin tätä artikkelissaan sanoessaan, että monet mittarit eivät osoita sosiaalisen syrjäytymisen sosiaalista ulottuvuutta mielekkäästi, sillä ne eivät huomioi suoraan sosiaalista ja kulttuurista elämää irrallaan köyhyydestä.

Reicher ja Matischek-Jauk (2019) käsittelevät artikkelissaan masentuneiden nuorten sosiaalisen syrjäytymisen riskiä ja sen näkökulmasta sosioemotionaalisen oppimisen mahdollisuuksia koulussa. Artikkelin mukaan masennus mielenterveyden häiriönä vaikuttaa lasten ja nuorten sosiaaliseen ja kognitiiviseen kehitykseen. Haasteita esiintyy esimerkiksi sosiaalisten suhteiden rakentamisessa ja ylläpitämisessä sekä koulun vaatimusten täyttämässä. Koulumaailmassa sosiaalinen syrjäytyminen nähdään Reicherin ja Matischek-Jaukin mukaan erityisesti vertaisryhmistä torjutuksi tulemisena. Heidän mukaansa myös sosiaalinen syrjäytyminen perheen ja vertaisryhmän piiristä kasvattaa masennuksen puhkeamisen riskiä, jolloin masennus ja sosiaalinen syrjäytyminen muodostavat ikään kuin toisiaan lietsovan kehän.

Jouhki (2014, s. 42) kuvailee työtänsä Nuorten aikuisten palvelukeskuksessa ja toteaa, että päihdekokeilut alkavat yleensä nuorten keskuudessa sellaisissa tilanteissa, joissa nuori ei ole saanut onnistumisen kokemuksia päihteistä, jolloin huumausaineet korvaavat tällaiset kokemukset. Hänen mukaan päihderiippuvaisista nuorista joka toisella on mielenterveyden ongelmia. Päihteiden väärinkäyttö ja mielenterveysongelmat sen sijaan nostavat aggressiivisen ja väkivaltaisen käytöksen riskiä (Jouhki, 2014, s. 38). Scottin ja kumppanien (2001) tutkimuksessa sen sijaan kuvataan päihteiden käytön olevan yksi antisosiaalisuuden piirteistä. Heidän lähteenänsä käyttämä pitkittäistutkimus osoitti, että antisosiaalinen käyttäytyminen johtaa usein elämänpituisen sosiaaliseen syrjäytymiseen. Antisosiaalista käyttäytymistä on kuvattu käytöksen häiriönä ja käytöshäiriönä, joiden taustalla on useimmiten sosiaalisia ja kasvatuksellisia ongelmia (Scott ym., 2001).

Veivon ja Vilppolan (1998) teoksessa esitellään Minna Heikkisen tekemää tutkimusalustusta aiheesta "*Sosiaalisten sidosten merkitys nuorten syrjäytymisessä*". Siinä kerrotaan nuorten syrjäytymisen olevan nykyaikana seurausta sosiaalisten sidosten puuttumisesta tai niiden katkeamisesta. Tutkimuksen mukaan sosiaalisten yhteyksien puuttuminen voi aiheuttaa

katkoksen integroitumisprosessiin ja näin viedä nuoren yhteiskunnan ulkopuolelle. Tällaisia sosiaalisia yhteyksiä ovat esimerkiksi perhe, sukulaiset, ystävät, harrastukset, koulu ja nuorten alakulttuurit. Heikkisen mukaan yhteiskuntaan integroituminen vaatii nuorelta kattavia sosiaalisia yhteyksiä ja sidoksia (Veivo & Vilppola, 1998, s. 52). Mikäli nuoren perheessä on vakavia puutoksia, sosiaaliseen syrjäytymiseen voi ajaa Itäpuiston (2005, s. 93) mukaan myös lapsen perhetaustasta löytyvä alkoholismi. Hänen mukaansa lapsen sosiaalisen ympäristön asenne lasta kohtaan tällöin voi olla negatiivinen, jolloin muiden lasten aikuiset voivat pahimmillaan estää lastaan leikkimästä alkoholistiperheen lapsen kanssa. Tällöin lapsi jätetään yhteisön ulkopuolelle ilman tukea. Wolfen (2016) artikkeli tukee tätä, ja sen mukaan alkoholistiperheen lapsilla on pienempi todennäköisyys luoda läheisiä kaverisuhteita muihin vertaisiin tai sisaruksiinsa.

3.3 Sosiaalinen kompetenssi ja nuorten sosiaalinen syrjäytyminen

Rönkän (1999) teoksessa on kuvailtu nuorten syrjäytymisriskeistä ja selviytymiskeinoista tehtyä tutkimusta. Sen perusteella lapsuudessa kasautuneet haasteet sosiaalisissa tilanteissa voivat vaikuttaa myös aikuisuuteen aiheuttaen sosiaalisia ongelmia ja syrjäytymistä. Kun ongelmia on tarkasteltu aikuisilla, on huomattu, että niiden syyt liittyvät lapsuuteen ja ne olisi voitu mahdollisesti ehkäistä. Syrjäytyminen näkyi tutkimuksen mukaan aikuisten elämässä esimerkiksi huonona itseluottamuksena, jolla oli suora vaikutus yksilön sosiaalisiin suhteisiin. Myös huonot ulkoiset olosuhteet olivat tutkimuksessa normaaleja, jonka vuoksi yksilö esimerkiksi kokee työttömyyttä, mikä taas johtaa sosiaalisen selviytymisen ongelmiin. Opitut käyttäytymismallit, kuten aggressiivinen käytös johtivat niin ikään sosiaalisen selviytymisen ongelmiin (Rönkä, 1999, s. 10).

Scottin, Knappin, Hendersonin ja Maughanin vuoden 2001 tutkimuksen *Financial cost of social exclusion: follow up study of antisocial children into adulthood* mukaan voidaan todeta, että lapsuusiässä havaittu käytösongelma tai -häiriö ennustaa suurta kuluerää yhteiskunnalle. Tutkimus myös osoitti, että mikäli käytösongelmiin ja -häiriöihin puututtaisiin systemaattisesti ennakkoiden jo lapsuusiällä, kyseinen toiminta tuottaisi yhteiskunnalle säästöä pitkällä aikavälillä, kun lapsi tai nuori kasvaa aikuiseksi. Toisin sanoen, mikäli lapsuusiän käytösongelmiin ei puututa ympäristön toimesta, käytöshäiriöt ja -ongelmat jatkuvat aikuisuuteen asti.

Reicher ja Maticsek-Jauk (2019) nostavat artikkelissaan esille O'Driscollin, Hearyn, Henessyn ja McKeaguen vuonna 2015 tekemän tutkimuksen, jossa selvitettiin miksi vertaiset torjuvat sellaisia nuoria, joilla on vaikeuksia psyykkisen hyvinvoinnin kanssa. Tutkimus toteutettiin ryhmähaastatteluna 148 nuoren kesken ja vastauksissa toistui muun muassa sosiaalisen vastavuoroisuuden puuttuminen, virheelliset käsitykset siitä mitä kaverisuhteilta odotetaan, sosiaalisen maineen menettäminen muiden vertaisten silmissä ja huoli tunnelman latistumisesta. Irvingin (2010) tekstissä mainitaan, että tutkimusten mukaan sellaiset lapset, joilla on puutteita sosiaalisessa kompetenssissa kärsivät ongelmista ystävyysuhteissa ja heillä on suurempi riski sairastua masennukseen. Sen sijaan hyvä sosiaalinen kompetenssi on ennuste akateemisille saavutuksille (Irving, 2010, s. 1624.) Niina Junttilan (2010) artikkelissa käsitellään sosiaalista kompetenssia ja yksinäisyyttä koululaisilla. Hänen mukaansa yksilön sosioemotionaalinen hyvinvointi riippuu lapsella ja nuorella siitä, kuuluuko vertaisryhmässä sisä- vai ulkopuolelle. Ilman sosiaalisia taitoja lapsi jää helposti ulkopuolelle muiden silmissä. Toisaalta ulkopuolisuus voi selittyä myös sillä, ettei yksilö koe vertaisten olevan sellaista seuraa, mikä kannustaisi hyvään sosiaaliseen toimintaan (Junttila, 2010, s. 34).

Reaktiivisuudella kuvataan Mäkelän ja Sajaniemen (2013) teoksessa ihmisen yksilöllistä piirrettä, joka säätelee ihmisen kykyä selviytyä aistikuormituksesta. Reaktiivisuuden sääteley on heidän mukaansa välttämätöntä ihmisen ylikuormituksesta suojautumiselle ja tilanteista selviytymiselle. Lapsen säätelemätön kiihtymys pakottaa puolustautumaan ja suojautumaan, mikä näkyy muun muassa uhmakkuutena, hyökkäävyytenä tai vetäytymisenä lapsen käyttäytymisessä. Ylilyönnit taas heikentävät vertaissuhteita ja näin ollen lapsi on vaarassa syrjäytymiselle (Mäkelä & Sajaniemi, 2013). Salmivalli (2005, s. 94, 113) kuvaa, että tutkimusten mukaan aggressiivisilla, torjutuilla tai muuten sosiaalisesti sopeutumattomilla lapsilla on taipumus asettaa tavoitteita, jotka vahingoittavat vuorovaikutussuhdetta. Hänen mukaansa aggressiivisten lasten tavoitteena on epäaggressiivisiä useammin hakea huomiota itselleen sekä keskeyttää tai ohjata käynnissä olevaa toimintaa oman mielensä mukaan. Antisosiaalinen henkilö tunnistetaan Junttilan (2010) mukaan erityisesti impulsiivisuudesta ja häiritsevyydestä. Tällainen toiminta näkyy käyttäytymisen ja emootioiden hallitsemisen puutteena. Antisosiaalisen henkilön toiminta voi aiheuttaa muissa tovereissa hämmennystä, jolloin he joutuvat yleensä olemaan varuillaan antisosiaalisen henkilön seurassa (Junttila, 2010, s. 36).

Keltikangas-Järvinen (2010, s. 66) ilmaisee, että lapsuusiän aggressiivisuus selittää noin 20 prosenttia aikuisuuden aggressiivisuudesta. Tähän vaikuttavat ympäristön olosuhteet, jotka

voivat pahimmillaan johtaa alkaneen aggressiivisuuden kestävänsä koko elämän. Aggressiivisuus nähdäänkin hänen mukaansa itseään vahvistavana ja pysyvänä käytöksenä, mutta olosuhteet voivat myös muuttaa yksilön aggressiivisia toimintamalleja ehkäisevästi. Tätä tukee myös Robert F. Marcus (2007, s. 45), jonka mukaan tutkimukset ovat osoittaneet lapsuudessa esiintyvän aggressiivisen käyttäytymisen ennustavan myöhempää väkivaltaista käytöstä elämässä. Vihamielisyysattribuutioerheellä tarkoitetaan Salmivallin (2005) mukaan lapsen tai nuoren taipumusta tulkita toisen aikomukset vihamielisiksi silloin, kun tilannevihjeet eivät tue tätä arviota. Tutkimusten mukaan aggressiivisilla lapsilla on aiempien kokemusten perusteella syytä olettaa vihamielistä suhtautumista, sillä he ovat useimmin joutuneet itse aggression kohteeksi. Sitä vastoin lapsi, joka on kohdannut ystävällistä kohtelua, odottaa todennäköisesti vastaavaa kohtelua myös tulevaisuudessa. On myös tutkittu, että koululuokissa, joissa aggressiivinen käytös ei ole normaalia, aggressiivinen lapsi joutuu torjutuksi (Salmivalli, 2005, s. 91, 131).

3.4 Interventiot sosiaalisen syrjäytymisen ehkäisyssä

Salmivallin (2005, s. 127–128) mukaan lapsen sosiaalinen asema vakiintuu uudessakin ryhmässä nopeasti ja se on yleensä pysyvä myös myöhemmissä vaiheissa. Sosiaalisten taitojen puuttumiseen tulisikin Poikkeuksen (1995, s. 138–139) mukaan puuttua jo esikoulussa, jossa minäkuva on vielä muovattavissa ja vallitsevan sosiaalisen ympäristön rakenne ei ole vakiintunut. Poikkeuksen käyttämässä lähteessä (s. 139) esikouluikäisten sosiaalisten taitojen harjoittelussa käytettiin muun muassa käsinukkeja, joilla motivoitiin interventioiden kohteita ja annettiin käytännön esimerkkejä.

Mäkelä ja Sajaniemen (2013) mukaan lasten käytöshäiriöihin tehoavat parhaiten sellaiset interventiot, joissa pyritään vahvistamaan prososiaalista käyttäytymistä. Tätä tukevat myös Orpinas ja Horne (2006, s. 134) tarkastellessaan koulukiusaamisen ehkäisyä ja sosiaalista kompetenssia keskenään. Heidän mukaansa aggressiota ja uhriksi joutumista ehkäisevät konfliktien ratkaisutaito, tunteiden hallintakeinot ja luonteen ymmärtäminen. Suomen Mielenterveysliiton julkaisussa (2007, s. 122) lisäksi esitetään, että syrjäytymistä voidaan ehkäistä erilaisilla kehityspolkuun liittyvillä suojaavilla tekijöillä. Näitä ovat esimerkiksi harrastustoiminta ja muu kaveruutta vahvistava toiminta.

Reicher ja Maticsek-Jauk (2019) kuvaavat artikkelissaan aikaisempia tutkimuksia ja projekteja, joissa opetetaan sosioemotionaalaisia taitoja esimerkiksi pienryhmässä toteutettujen

roolileikkien, videoiden katselun ja ryhmäaktiiviteettien muodossa. Artikkelista käy ilmi, että myös opettajille on toteutettu erilaisia ohjelmia, jotka parantavat heidän mahdollisuuksiaan tunnistaa ongelmia sosioemotionaalisisissa taidoissa ja tukea tällaisia oppilaita oikeilla menetelmillä. Reicherin ja Matischek-Jaukin mukaan sosioemotionaalisten taitojen opetusta on käytetty hyödyksi monissa kansainvälisissä ratkaisukeskeisissä ohjelmissa, jossa keskitytään esimerkiksi vähentämään masentuneisuutta ja ahdistusta ja parantamaan elämänhallintaan liittyviä taitoja, kuten itsetietoisuutta, itsehallintaa, sosiaalista tietoisuutta, ihmissuhdetaitoja ja päätöksentekotaitoja. He korostavat, että nämä taidot auttavat selviytymään päivittäisistä toiminnoista suhteessa muihin. Tällä tavoin muun muassa masentuneet lapset ja nuoret pystyvät toimimaan vertaistensa kanssa ilman, että heitä suljettaisiin ulos vertaisryhmistä.

Poikkeuksen (1995, s. 137) mukaan opettajien ja muiden lasten arvioinnit eivät helposti muutu, vaikka arvioitavan käytös olisi sosiaalisten taitojen opettelu kautta muuttunut. Näin ollen vaikuttaa siltä, että tehokasta olisi vaikuttaa ympäristöön ja sen sosiaaliseen rakenteeseen, esimerkiksi pienryhmätoiminnalla. Gregus, Craig ja Cavell (2020) tukevat myös ryhmäinterventioiden vaikutusta vertaisryhmistä ulosjoutuneiden auttamiseen takaisin vertaisten suosioon. He esittelevät muun muassa Karen Biermanin (1986) luoman intervention, jossa Bierman käytti sosiaalisten taitojen opettamista ja vertaisryhmien harjoituksia auttamaan 5–6-luokkalaisia lapsia, jotka olivat heikosti hyväksytyt vertaisten keskuudessa. Lapsille näytettiin video siitä, mitä heidän ikäisensä lapset tekevät ja puhuvat yhdessä. Tarkoituksena oli tuottaa lapsille mahdollisuus pyrkiä yhdessä kehittämään tavoite, joka vaikuttaisi positiivisesti vertaisten negatiivisiin asenteisiin lapsista, jotka eivät olleet niin suosittuja. Tämän lisäksi Bierman opetti yksilöllisesti 10 viikon ajan sosiaalisia taitoja. Näillä toiminnoilla oli parantava vaikutus lasten keskustelullisiin taitoihin ja muiden lasten arviointiin heikommassa asemassa olevista lapsista.

Hotulainen, Lappalainen ja Sointu (2015, s. 266) käsittelevät kirjoituksessaan, miten lapsen ja nuoren vahvuuksia voidaan tunnistaa. Heidän mukaansa lapsi tarvitsee ulkopuolelta tulevaa positiivista kannustetta ja palautetta kokeakseen jonkin taidon vahvuutenaan. Tällä tavalla lapsi myös oppii tiedostamaan taitoa ja hän saa mahdollisuuden kehittää ja käyttää sitä itsevarmuudella. Suomessa käytetään Mäkelän ja Sajaniemen (2013) mukaan useissa paikoissa Ihmeelliset vuodet -menetelmää. Siinä opetetaan vanhempia tai opettajia ryhmässä antamaan nopeasti kiitosta, jos lapsi onnistuu edes pienesti hyvässä käyttäytymisessä. Tässä menetelmässä on heidän mukaansa tärkeää olla antamatta huomiota ei-toivotulle

käyttäytymiselle. Mikäli ei-toivottuun käyttäytymiseen joudutaan puuttumaan, on pidettävä huoli tarpeellisen tuen antamisesta sekä siitä ettei häpeärangaistusta käytettäisi (Mäkelä & Sajaniemi, 2013). Poikkeus (1995, s. 137) huomauttaa, että tutkimusten mukaan lapsen vanhempien osallistuminen interventioon on auttanut aggressiivisuuden vähentämisessä.

Sosiaalisia taitoja voi Keltikangas-Järvisen (2010) mukaan harjoitella, jolloin esimerkiksi aggressiivisuutta voidaan vähentää. Hän käyttää esimerkkeinä videoiden katselua ja ongelmanratkaisun pohtimista, jotka on nähty tehokkaiksi toimintamalleiksi. Keskeistä on, että lapsen havaintokykyä parannetaan, jotta hän osaisi tulkita ympäristön tapahtumat ja muiden ihmisten odotukset ja mielialat. Näin ympäristön antamien vihjeiden ymmärtäminen paranee ja lapsi oppii valitsemaan tietyt viestinnän keinot vihjeiden mukaisesti (Keltikangas-Järvinen, 2010, s. 173–174). Laine (2005) listaa myös mahdollisiksi toimintatavoiksi minäviestien harjoittelun, jolloin lasta opetetaan käyttämään enemmän minäviestintää esimerkiksi sanoin “minusta tuntuu”. Sen lisäksi voi kokeilla opettaa positiivisten kommenttien antamista ja positiivisen käyttäytymisen palkitsemista. Jälkimmäisessä on tärkeää kertoa, missä lapsi on onnistunut ja mistä palkinto johtuu. Koulussa opettaja voi myös antaa vanhemmille neuvoja ja toimintatapoja lapsen sosiaalisten taitojen tukemiselle (Laine, 2005, s. 134–136). Mäkelän ja Sajaniemen (2013) tutkimuksen mukaan aikuisilla on paljon erilaisia valmiuksia tukea lasten toisten huomioon ottamista ja yhteistyökykyisyyttä - eli prososiaalista käyttäytymistä.

5 Tulosten tarkastelua ja pohdintaa

Tutkielman tavoitteena oli määritellä sosiaalinen kompetenssi ja sosiaalinen syrjäytyminen sekä selvittää miten sosiaalinen syrjäytyminen tapahtuu. Kolmannen tutkimuskysymyksen tarkoituksena oli selvittää, millä tavalla voidaan vaikuttaa lasten ja nuorten sosiaaliseen syrjäytymisprosessiin ehkäisevästi tukemalla sosiaalista kompetenssia.

Kirjallisuuskatsauksen lähteistä saatujen tietojen perusteella voidaan todeta, että sosiaalinen kompetenssi määritellään monenkirjavasti ja se muodostuu monesta eri osa-alueesta. Yleisesti ottaen se voidaan määritellä Salmivallin (2005) mukaan sosiaalisena pätevyytinä, joka edesauttaa saavuttamaan positiivisella vuorovaikutuksella henkilökohtaisia tavoitteita ja päämääriä. Sosiaaliset tilanteet kuitenkin vaihtelevat Keltikangas-Järvisen (2010) mukaan olosuhteista riippuen, jolloin sosiaalisesti pätevälle henkilölle ominaista on osata valita vuorovaikutustilanteessa oikeanlainen toimintamalli tilanteen mukaisesti. Sosiaalisen kompetenssin keskeisinä osa-alueina pidetään sosiaalisia taitoja, sosioemotionaalisia taitoja, sekä sosiokognitiivisia taitoja. Sosiaaliset taidot tarkoittavat yksilön opittuja sosiaalisia toimintatapoja, joita yksilö harjoittelee ympäristön avulla jo varhaislapsuudesta lähtien (mm. Munter, 1995; Laine, 2005). Sosioemotionaalisiin taitoihin sen sijaan kuuluvat muun muassa Mäkelän ja Sajaniemen (2013) mukaan tunteiden hallinta ja käsittely sekä kyky asettua toisen henkilön asemaan. Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa emotiot ovat heidän mukaansa aina mukana, jolloin sosiaaliemotionaaliset taidot vaikuttavat keskeisesti siihen, miten yksilö suoriutuu vuorovaikutuksesta. Sosiokognitiiviset taidot taas auttavat Pakaslahti-Rekolan (1998, s. 4) mukaan yksilöä havainnoimaan tilannetta aiempien kokemusten kautta. Nämä auttavat yksilöä valitsemaan kussakin tilanteessa hyväksi havaitut toimintamallit. Sosiaaliseen kyvykkyyteen vaikuttaa tutkimusten mukaan myös perimä (esim. Tikkanen ym., 2019).

Sosiaalinen syrjäytyminen nähdään Galabuzin (2016, s. 390) teoksessa prosessina ja prosessin tuloksena, jossa yksilö ajautuu yhteiskunnan sosiaalisista toiminnoista ulkopuolelle. Sosiaalinen syrjäytyminen on osa isompaa moniulotteista syrjäytymiskäsitettä ja siihen linkittyy esimerkiksi koulutuksesta ja työelämästä syrjäytyminen (Raunio, 2006, s. 10). Perhetausta osaltaan vaikuttaa sosiaalisen syrjäytymisen riskitekijöihin. Esimerkiksi perheen alkoholiongelma voi johtaa ympäristön hylkimiseen ja näin ollen lapsen tai nuoren sosiaalisten yhteyksien niukkuuteen (Itäpuisto, 2005, s. 93). Salmivalli (2005, s. 91, 131) esittää, että

lapsuudessa koettu turvattomuuden tunne, ongelmat kiintymyssuhteissa ja negatiiviset skeemat aiheuttavat lapselle negatiivislähtöistä tilannevihjeiden tulkintaa ympäristön aikomuksista, jolloin lapsi voi tulkita tilanteita virheellisesti. Tällaiset tulkinnat aiheuttavat lapsen toiminnassa ylilyöntejä ja hankaluuksia toimia sosiaalisissa tilanteissa positiivisella tavalla. Scottin, Knappin, Hendersonin ja Maughanin (2001) tutkimuksen mukaan lapsuusiän aggressiivisuuden katsotaan jatkuvan aikuisuuteen, mikäli ympäristö ei puutu aggressiiviseen käytökseen ajoissa. Aggressiivinen toiminta ei ole yhteiskunnassa toivottua käytöstä, jolloin tällainen antisosiaalinen toiminta voi johtaa tutkimusten mukaan elämänmittaiseen sosiaaliseen syrjäytymiseen. Haasteet sosiaalisissa tilanteissa voivat vaikuttaa heikentävästi yksilön itsetuntoon, millä on havaittu olevan suora seuraus ongelmiin sosiaalisissa tilanteissa (Veivo & Vilppola 1998, s. 49).

Poikkeuksen (1995, s. 138–139) mukaan heikkoihin sosiaalisiin taitoihin tulisi puuttua jo esikoulussa ennen lapsen aseman vakiintumista vertaisryhmissä ja kun minäkuva voidaan vielä muuttaa. Sosiaaliset taidot ovat opittuja taitoja. Mäkelä ja Sajaniemen (2013) mukaan käytöshäiriöiden hoidossa onkin havaittu tehokkaaksi prososiaalisuutta vahvistavat toiminnot. Aggressiivisuutta voidaan Keltikangas-Järvisen (2010) mukaan vähentää sosiaalisten taitojen harjoittelulla. Yksilön kyky ratkaista konflikteja, hallita tunteita ja ymmärtää luonteita auttavat ehkäisemään aggressiota ja vertaisryhmissä uhriksi joutumista (Orpinas & Horne, 2006, s. 134).

Hotulainen, Lappalainen ja Sointu (2015) kuvaavat lapsen tilannevihjeiden havainnoimisen harjoittelun olevan keskeistä ympäristön vihjeiden ymmärtämisessä, jolloin lapsella on mahdollisuus valita oikeat positiiviset toimintamallit saatujen vihjeiden mukaisesti. Myös toivotun käyttäytymisen vahvistaminen positiivisilla palautteilla on havaittu auttavan lapsen onnistumiskokemusta ja näin edesauttavan toivotun toiminnan jatkumista ei-toivotun käyttäytymisen sijaan (Hotulainen, Lappalainen & Sointu, 2015, s. 266). Tässä toiminnassa suuressa roolissa ovat lapsen opettajat, mutta myös lapsen perhe (Mäkelä & Sajaniemi, 2013). Onkin tärkeää ottaa lapsen perhe mukaan ei-toivotun käyttäytymisen kitkemisessä (Poikkeus, 1995, s. 137). Muun muassa Suomessa kansanedustaja Saara Hyrkkö on helmikuussa 2021 esittänyt, että teini-ikäisten vanhemmille olisi hyödyllistä tarjota kunnallista neuvolapalvelua, jolla tuettaisiin teini-iän myllerryksen keskellä eläviä vanhempia käsittelemään ikävaiheeseen liittyviä ongelmia (MTV Uutiset, 08.02.2021).

Vertaisryhmien ja ystävyysuhteiden katsotaan olevan tärkeitä lapsen sosiaalisten taitojen kehittymisen kannalta (Salmivalli, 2005, s. 21). Mikäli lapsi ajautuu vertaissuhteissa ulkopuolelle, voi sosiaalisten taitojen kehittyminen vaarantua ja sosioemotionaalinen hyvinvointi laskea (Junttila, 2010, s. 34). Tehokkaiksi onkin havaittu sellaiset interventiot, joissa toteutetaan ryhmätehtäviä ja myös samalla opetetaan yksilötasolla sosiaalisia taitoja (Mäkelä & Sajaniemi, 2013).

Tämän kandidaatintutkielman pohjalta voidaankin alustavasti todeta, että sosiaalisen kompetenssin tukemisella on sosiaalisen syrjäytymisen ehkäisyssä vaikutusta ja interventiokeinoja on monia. Sosiaalinen kompetenssi ei yksin tarkoita sosiaalisia taitoja, jonka vuoksi sosiaalisen kompetenssin kehittämisessä tulisikin ottaa huomioon myös sosioemotionaalinen ja sosiokognitiivinen kehitys. Mielestäni tutkielma antaa tuen myös sille, että varhainen puuttuminen sosiaalisen kompetenssin ongelmiin ennustaa parasta lopputulosta lapsen ja nuoren sosiaalisessa hyvinvoinnissa. Näkemykseni mukaan sosiaalisten taitojen tukeminen auttaa yksilöä luomaan merkityksellisiä sosiaalisia suhteita ja edesauttaa näin positiivista sijoittumista yhteiskuntaan. Sosiaalisen syrjäytymisen ehkäiseminen sosiaalisen kompetenssin parantamisella ennustaa toisin sanoen yksilölle parempaa elämäntilannetta ja koulutusta, sekä yhteiskunnan näkökulmasta säästöjä viranomaiskustannuksista.

Aiheen merkitys yhteiskunnassa on korostunut vuonna 2019 alkaneen koronapandemian aikana, jolloin lasten ja nuorten sosiaaliin toimintoihin on vaikuttanut vahvasti maailmanlaajuiset rajoitukset koulunkäynnin suhteen ja esimerkiksi harrastustoiminnan keskeytys. Monipuolista jatkotutkimusta aiheesta onkin mielestäni mahdollista ja mielekästä tehdä. Kiinnostavaa olisi tutkia laajemmin esimerkiksi sitä, millä tavalla nuoret itse käsittelevät sosiaalista syrjäytymistä tai sosiaalista kompetenssia 2020-luvulla. Toisaalta voisi olla hyödyllistä tutkia myös perheiden sisällä tapahtuvaa sosiaalista toimintaa suhteessa kasvatettavaan lapseen nykypäivänä. Millä tavalla esimerkiksi ruutuaika ja sosiaalinen media muovaavat sosiaalisia taitoja ja käydäänkö perheissä enää tavallisia ruokapöytäkeskusteluja? Uusia pitkittäistutkimuksia olisi myös mielekästä toteuttaa aiheeseen liittyen ja verrata siitä saatuja tuloksia vastaaviin aiemmin toteutettuihin tutkimuksiin.

Lähdeluettelo

- Aro, T. (2014). Itsesäätely ja tarkkaavaisuus. Teoksessa T. Siiskonen, T. Aro, T. Ahonen & R. Ketonen (toim.) *Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa* (s. 235-253). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Bandura, A. (1997). Sosiaalis-kognitiivinen teoria. Teoksessa: R. Vasta (toim.), *Kuusi teoriaa lapsen kehityksestä* (s. 13–82). Kuopio: Kustannusosakeyhtiö Puijo.
- Ebstein, R. P., Israel, S., Chew, S. H., Zhong, S. & Knafo, A. (2010). *Genetics of Human Social Behavior*. *Neuron*, Vol 65, Issue 6, s. 831–844.
- Galabuzi, G-E., (2016). Social exclusion. Teoksessa: D. Raphael, *Social determinants of health: Canadian perspectives*, 3. painos, Toronto: Canadian Scholar's Press Inc.
- Gregus, S. J., Graig, J. T. & Cavell T. A. (2020). *Toward Evidence-Based Interventions for Chronically Bullied Children: Candidate Mechanisms and Potential Strategies*. *Evidence-Based Practice in Child & Adolescent Mental Health*, Vol 5, Issue 1, s. 83–101. Viitattu 05.02.2021: DOI 10.1080/23794925.2020.1727796 .
- Hamlin, J. K., Wynn, K., & Bloom, P. (2007). *Social Evaluation by Preverbal Infants*. *Nature*, 450, s. 557–559.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2009). Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Hotulainen, R., Lappalainen, K. & Sointu, E. (2015). Lasten ja nuorten vahvuuksien tunnistaminen. Teoksessa L. Uusitalo-Malmivaara (toim.) *Positiivisen psykologian voima* (s. 264–280). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Irving, B. (2010). *The Corsini Encyclopedia of Psychology*. John Wiley & Sons, Inc. Viitattu 22.01.2021:
https://www.researchgate.net/publication/319588343_Social_Competence .
- Itäpuisto, M. (2005). *Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta*. Väitöskirja. Kuopio: Kuopion yliopisto, Sosiaalipsykologian ja sosiologian laitos.

- Jouhki, K. (2014). Nuorisotyön näkökulma. Teoksessa: P. Hamarus, P. Kanervia, L. Landen & S. Pulkkinen (toim.) *Huuto! Lasten ja nuorten hyvinvoinnin puolesta*. Juva: PS-kustannus. Bookwell Oy, s. 36–47.
- Junttila, N. (2010). Sosiaalinen kompetenssi ja yksinäisyys koululaisilla. Teoksessa: K. Joronen & A. Koski (toim.), *Tunne- ja sosiaalisten taitojen vahvistaminen koulu yhteisössä*, Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print.
- Keltikangas-Järvinen, L. (2006). Ympäristö vai perimä - psykologian pitkä tie tasapainoiseen ihmiskäsitykseen. *Tieteessä tapahtuu* 2 / 2006, 5–9. Viitattu 02.02.2021: <https://journal.fi/tt/issue/view/3985>.
- Keltikangas-Järvinen, L. (2010). Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot. Helsinki: WSOY.
- Korkiakangas, M. (1995). Sosiaalisen kognition kehitys. Teoksessa P. Lyytinen, M. Korkiakangas & H. Lyytinen (toim.), *Näkökulmia kehityspsykologiaan* (s. 188–201). Porvoo; Helsinki; Juva: WSOY.
- Kärkkäinen, T., (2004). *Koulutuksen ja lapsi-vanhempisuhteen yhteys elämässä selviytymiseen. Sosiaalinen perimä ja koulutuskulttuurisen pääoman periytyminen sukupolvesta toiseen*. Helsingin yliopiston soveltavan kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 250. Viitattu 03.02.2021: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/19987/koulutuk.pdf?sequence=1>.
- Laine, K. (2005). Minä, me ja muut sosiaalisissa verkostoissa. Helsinki: Otava.
- Lappalainen, K., Hotulainen, R., Kuorelahti, M., & Thuneberg, H. (2008). Vahvuuksien tunnistaminen ja tukeminen sosio-emotionaalista kompetenssia rakentamassa. Teoksessa M. Kuittinen, K. Lappalainen, & M. Meriläinen (toim.), *Pedagoginen hyvinvointi* (s. 111–131). Turku: Painosalama Oy.
- Levitas, R. (2006). The concept and measurement of social exclusion. Teoksessa: C. Pantazis, D. Gordon & R. Levitas (toim.) *Poverty and Social Exclusion in Britain*. Policy Press.
- Levonen, M. (1994). *Syrjäytymiskäsitys ja siihen liittyvät ongelmat*. Seminaarityö. Harjavalta: Harjavalan sosiaali- ja terveydenhuolto-oppilaitos.

- Marcus, R. F. (2007). *Aggression and Violence in Adolescence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McCabe, P. C. & Altamura, M. (2011). Empirically valid strategies to improve social and emotional competence of preschool children. *Psychology in schools*, 48.
- MTV Uutiset, 08.02.2021, *Nuoret uupuneet koronapandemian keskellä, mutta tukea halutaan myös aikuisille – tällainen olisi vanhempien neuvola*. Viitattu 09.02.2021: <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/nuoret-uupuneet-koronapandemian-keskella-mutta-tukea-halutaan-myos-aikuisille-tallainen-olisi-vanhempien-neuvola/8058528#gs.shlk7s>
- Munter, H., (1995). Minä muiden kanssa: minuuden sosiaalinen synty. Teoksessa: P. Lyytinen, M. Korkiakangas & H. Lyytinen (toim.), *Näkökulmia kehityspsykologiaan* (s. 66–86). Porvoo: WSOY.
- Mäkelä, J., Sajaniemi, N. (2013). Vertaissuhteet muovaavat lapsen aivoja Teoksessa J. Reivinen & L. Vähäkylä (toim.) *Ketä kiinnostaa? Lasten ja nuorten hyvinvointi ja syrjäytyminen* (s. 88–96). Helsinki: Gaudeamus.
- Myrskylä, P. (2012). *HUKASSA - Keitä ovat syrjäytyneet nuoret?* EVA Elinkeinoelämän Valtuuskunta, viitattu 19.01.2021 <https://www.eva.fi/blog/2012/02/01/eva-analyysi-hukassa-keit%a4-ovat-syrj%a4ytyneet-nuoret/>.
- Määttä S., Koivula M., Huttunen K., Paananen M., Närhi V., Savolainen H. & Laakso M-L., (2017). LASTEN SOSIOEMOTIONAALISTEN TAITOJEN TUKEMINEN VARHAISKASVATUKSESSA, Raportit ja selvitykset 2017:17.
- Orpinas, P. & Horne, A. M. (2006). *Bullying prevention: Creating a positive school climate and developing social competence*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Pakaslahti-Rekola, L. (1998). Aggressive adolescent behavior in a social-cognitive information-processing framework. Helsingin yliopiston psykologian laitoksen tutkimuksia N:o 19.
- Palacios, J., Moreno, C. & Román, M. (2013). Social competence in internationally adopted and institutionalized children. *Early Childhood Research Quarterly*, Vol 28 Issue 2, s. 357–365. Doi.org/10.1016/j.ecresq.2012.08.003.

- Poikkeus, A.-M. (1995). Lasten toverisuhteet ja sosiaaliset taidot. Teoksessa: P. Lyytinen, M. Korkiakangas & H. Lyytinen (toim.), *Näkökulmia kehityspsykologiaan* (s. 122–138). Porvoo: WSOY.
- Raunio, K. (2006). *Syrjäytyminen; Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.
- Reicher, H., Maticsek-Jauk, M. (2019). *Depressive adolescents at risk of social exclusion: The potentials of social-emotional learning in schools*. *Improving Schools*, Vol. 22(I), s. 43–54. Viitattu 05.02.2021: <http://dx.doi.org/10.1177/1365480218763845>.
- Rönkä, A. (1999). Sosiaalinen selviytyminen lapsuudesta aikuisuuteen – ongelmien kasautumisen kolme väylää. Teoksessa: M. Kuorelahti & R. Viitanen (toim.) *Holtittomasta hortoilusta hallittuun harhailuun – nuorten syrjäytymisen riskit ja selviytymiskeinot*. Viitattu: 19.01.2021 https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2013/05/13holtittomasta_hallittuun.pdf.
- Saaranen-Kauppinen, A. (2014). Sosiaaliset taidot: näkökulmia toimijuuteen ja hyvinvointiin työelämässä. Teoksessa: P. Kuusela & M. Saastamoinen (toim.) *Hyvän elämän sosiaalipsykologia. Toimijuus, tunteet ja hyvinvointi. Euroopan Unioni: UNIPress*. s. 54–67.
- Salminen, A. (2011). *Mikä on kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin*. Vaasan yliopiston julkaisuja. Opetusjulkaisuja 62. Julkisjohtaminen 4.
- Salmivalli, C. (2005). *Kaverien kanssa: vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys*. Jyväskylä: PS Kustannus.
- Scott, S., Knapp, M., Henderson, J. & Maughan, B. (2001). Financial cost of social exclusion: follow up study of antisocial children into adulthood. *BMJ* 2001; 323:191. Viitattu 22.01.2021: <https://doi.org/10.1136/bmj.323.7306.191> .
- Suomen Mielenterveysseura (2007). *Sosiaalinen perimä - Ylisukupolviset kohtalot tutkimuskirjallisuuden valossa*. Helsinki: BTJ Finland Oy. Viitattu 02.02.2021: https://mieli.fi/sites/default/files/materials_files/sosiaalinen_perima.pdf.

- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2018). Syrjäytyminen ja syrjäytymisen riskitekijät. Viitattu 01.01.2021: https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/nuorten-syrjaytyminen/syrjaytyminen-ja-syrjaytymisen-riskitekijat.
- Tikkanen, V., Siira, V., Wahlberg, K-E., Hakko, H., Läksy, K., Roisko, R., ... Räsänen, S. (2019). Adolescent social functioning in offspring at high risk for schizophrenia spectrum disorders in the Finnish Adoptive Family Study of Schizophrenia. *Schizophr Res.* 2020 Jan; 215:293–299. doi: 10.1016/j.schres.2019.10.013.
- Veivo L, & Vilppola T., (1998). Työllistymisen ja työelämän rakentuminen. Teoksessa: V-M. Ulvinen (toim.) *Lasten ja nuorten syrjäytymistä koskevan tutkimuksen mahdollisuudet* (s. 47–60). Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Nuorisosiain neuvottelukunta.
- The World Health Organization WHO (2010). *Poverty, social exclusion and health systems in the WHO European Region*. Kööpenhamina: WHO Regional Office for Europe. Viitattu 05.02.2021: <https://www.euro.who.int/en/publications/abstracts/poverty,-social-exclusion-and-health-systems-in-the-who-european-region>.
- Wolfe, J. D., (2016). *The effects of maternal alcohol use disorders on childhood relationships and mental health*. *Social Psychiatry & Psychiatric Epidemiology*, Vol 51 Issue 10, 1429–1448. Viitattu 02.02.2021: DOI 10.1007/s00127-016-1264-x.
- Yang Y., Qi Y., Cui Y., Li B., Zhang Z., Zhou Y., ... Zheng, Y. (2019). Emotional and behavioral problems, social competence and risk factors in 6–16-yearold students in Beijing, China. *PLoS ONE* 14(10): e0223970. <https://doi.org/10.1371/journal.Pone.0223970>.